

Kimlik mi Zihniyet mi?*

Prof. Dr. Oğuz ADANIR

Son yıllarda özellikle Avrupa Birliği ve A.B.D'nin baskısıyla ortaya yapay bir kimlik tartışması çıkmış ve bir ölçüde kendi kendine (geçici olarak mı?) soğumuştur. Biz burada bu tartışmanın, yapay bir şekilde bile olsa, yeniden gündeme gelmesini ve bir kez daha gereksiz zaman, emek ve enerji kaybına yol açmasını engellerebilmek amacıyla bazı açıklamalar yapmak istiyoruz.

Kimlik sorununu Türkiye'de somut bir tartışma konusuna dönüştüren metinlerden biri Bozkurt Güvenç'in "Türk Kimliği" (1993) başlıklı çalışmasıdır. Bu metin kötu niyetli olmasa da başlığı nedeniyle ırkçı bir tavır sergiler gibidir. Klasik anlamda bir ırkçı tavır bulunmasa da, işlenmesi de, çalışma boyunca gerçekten de yalnızca (her ne kadar Osmanlı konusunda bu amaçtan koşullar gereği sapılmış olursa da !) Türk kimliği üzerinde yoğunlaşmış görülmektedir. Güvenç, bilimsel anlamda bir yöntemden yoksun, derlenmiş bilgilere dayanan araştırmasını üzerine oturmuş olduğu bu deyimden sonuna kadar vazgeçmemekte ve çalışma boyunca onun esiri haline gelmekte de dolayısıyla metnin sonunda:

Türkçemiz, ulusal kimliğimizin en temel ögesi, kültürel simgesidir. Tarihi varlığını diliyle koruyan Türk, bugünü diliyle yaşamakta, geleceğini yine diliyle tasarlamaktadır. Dil birliğinin tek istisnası Kürt asıllı vatandaşlardır. Türkçe'nin yaygınlığına karşı Kürtler de kendi ana dilleriyle direnmektedirler. Bu bakımdan, Kürtlerin kültürel varlığını (farklılığını) kabul etmeyen resmi (milli) ideoloji, etnik sorunun ayrılıkçılık hareketine dönüşmesine - sınırlı ölçüde- yardımcı olmuştur. Kürt varlığını uzun süre yok sayan milliyetçi ideoloji, Kürtleri Türkler'e yaklaştıracığına daha çok Kürt yapmayı başarmıştır. Kürt sorununun kalıcı çözümü kuşkusuz ekonomik bütünleşme değildir. Ancak ekonomik gelişme yoluyla bütünleşme sağlanıncaya kadar yapılacak görevler, sakınılacak çıkmazlar vardır. Kültürel kimliğin çoğu zaman başka ya da egemen kültüre karşı tanımlandığı gerçeği göz önünde tutularak, Kürt kimliğinin varlığı kabul edilmeli, bu varlığın kendisini Türklüğe karşı savaşıarak bulmasına fırsat verilmemelidir.

Toplumsal barış ve birlik ancak çeşitlilik içinde sağlanacağına göre, demokrasi yalnız çağdaş bir yönetim tarzı değil, geleceğimizin de en sağlam güvencesi olmaktadır. Ancak demokratikleşme sürecinin başarıya ulaşması, toplum bilincinde, birlik ile bir örnekliğin birbirinden ayrılmasına bağlıdır. Birlik güzel, sağlıklı, bir örneklik ise son derece kararsızdır. Demokrasinin yasalarla ya da tüzel önlemlerle sağlanamayacağı gerçeğinden hareket edilirse, demokrasinin en büyük engeli buyurgan kişilik yapıları olmaktadır(s.356).

* Bu metin E.D.Y.B.Bakış Kitap 3 (D.E.Yayınları, 2002) s.111-120'de "Yanlıı Bir Tartışma: Kimlik Sorunu, Doğru Bir Tartışma: Kimlik Sorunu" başlığıyla kısmen yayınlanmıştır.

Görüldüğü gibi Güvenç tartışmayı tam da bizim başlatmak istediğimiz noktada sona erdirmektedir yani zihniyet sorunu çünkü buyurgan kişiliğin kökeninde bulunan psikolojik nedenler onun ürünüdür.

Kimlik konusunu işlemiş ve 1994 yılında basılmış, bilimsel bir yöntemle sahip ancak, bir öncekinin spesifik içeriğine karşın, çok genel ya da soyut bir içerik sunan bir başka metin de Nuri Bilgin'in "Kimlik Sorunu" başlıklı çalışmasıdır. Aydınlar arasında, ne yazık ki, herhangi bir tartışmaya yol açtığını anımsamadığımız bu metinde kolektif, sosyal ve kişisel kimlik konusunda üretilmiş yapıtlar arasında oldukça geniş bir tarama yapılmış ve konuya elden geldiğince pozitif bir şekilde yaklaşmış ve okuyucunun bu metinden dersler çıkartması amaçlanmıştır ki, bu yaklaşımda belli bir doğruluk ve haklılık payı olduğu yad-

sınamaz. Bilgin, örneğin kolektif kimlik konusunda yeni sorular sormak yerine sorulmuş ya da sorulabilecek sorulara çoğu kez başkaları tarafından (bilimsel nesnellik gereği mi?) verilmiş yanıtları sunmayı yeğlemektedir:

Bir insan grubunun kimliği, ister kolektif kimlik, isterse etnik kimlik olarak nitelendirilsin, unutulmaması gereken bir nokta vardır; bu kimlik, belirli bir töze göndermeksiniz, bir kurguya, tarihsel olarak oluşturulmuş, inşa edilmiş bir temsiller sistemine dayanmaktadır...Modern uygarlık ile egzotik toplumların karşılaştırılmasını değerlendiren Lévi-Strauss (1977), hiçbir toplumda tözsel bir kimlik olmadığını, her toplumun bu kimliği birtakım parçalara, öğelere böldüğünü ve bunların sentezinin kültürün sorunu olduğunu vurgulamaktadır. O'na göre kimlik, bir tür virtüel yuvadır; bazı şeyleri açıklamak için buna referansta bulunmak zorundayız, ama bu virtüel yuvanın, gerçek bir mevcudiyeti yoktur. Kimliğin mevcudiyeti teoriktir. Hall (1993), ulusal kimliklerin genel olarak saflık, homojenlik iddiasıyla sunulduklarını ve hepsinin de kurgusal olduğunu, gerçek tarihin bize "melez kimlikler" verdiğini belirtmektedir. Milliyetçiliği modernleşme süreçleriyle ilişkilendirerek açıklamaya çalışan teorisyenler (Gellner, Brase, vb), etnik grupları bir veri olarak değil, bir kategori inşası olarak görmektedirler...Walzer'e (1993) göre, mevcut halklar her ne kadar kendi eşsiz kimlik ve kültürlerinden şüphe etmiyorlarsa da, gerçekte tarihsel olarak oluşmuş karma yapılarıdır. Tarihlerinde yeterince geri gittiğimizde halkların aynı kaptan yemek yemek zorunda oldukları görülecektir. Hobsbawm (1993,a) da aidiyet gruplarını "zihinsel topluluk" olarak nitelemektedir (s.65-66).

Burada da sorunun (tözsel kimlik yok...melez kimlikler...zihinsel topluluk) zihniyetle ilişkili olduğu açıkça bellidir. Bilgin kültürel kimlik konusunda bir adım daha ileri giderek yer ve isim vermeden Türkiye'nin Güneydoğusunu işaret eden açıklamalar yapmaktadır:

Touraine'e göre, dışlanan kitle, "sadece olumsuz bir şekilde tanımlanamaz; aynı zamanda kültürel bir kimliğin de peşindedir ve bu kimlik ona, modernleşmeye katılması karşılığında verilmediğinde, ancak aralarında dilsel ya da etnik kimliğin temel bir öneme sahip olduğu geleneklere, kültürel aidiyetlere ve pratiklere geri dönerek buna ulaşabilir".(s.68)

Bilgin belli soru ve yanıtları sunup tartıştıktan sonra: Sonuç olarak ne denilebilir? Bu tür bir konuda, teorik düzeyde de olsa, çok net ve tek bir sonuç düşüncesine varılabileceğini beklemek gerçekçi olmaz. Ele aldığımız düşünce ve görüşler, büyük ölçüde, evrenselcilik-farklılık tartışmasında düğümleniyor. Bu tartışmada, geniş anlamda ideolojik tercihler, birey ya da grupların dünya görüşleri, hayati çıkarları ve gelecek perspektifleri belirleyici bir rol oynuyor...

Kendi payıma, ülkemizde yaşanan çeşitli sorunlar ile ulusal bütünleşme sorunumuzu, evrenselci bir yönde ve cumhuriyet fikri temelinde çözme gerektiğini ve çözebileceğimizi düşünüyorum; ancak bu fikir, alıştığımız tarzda, statükocu bir anlayışla, klişe formüllerle ve klasik törensel referanslarla ele alınmamalıdır. "Zaten, biz hep böyle yapmadık mı, hep böyle düşünmedik mi" gibi ucuz söylemleri bırakarak, cumhuriyet fikrinin etik ve siyasi anlamı üzerinde düşünmeliyiz. Ayrıca neyi düşündüğümüz kadar nasıl düşündüğümüz (kimlerle birlikte, hangi kavramlarla, hangi ufka yönelik olarak düşündüğümüz) ve ifade etme biçimimiz de son derece önemlidir. Evrenselcilik-farklılık tartışmasında, bazı çağdaş filozofların "Kant'a yeniden dönüş" vasıtasıyla evrenselciliği ve cumhuriyet fikrini tekrar düşünmeleri, önemli bir çıkış yolu sağlamaktadır. İkinci bölümde bazı örneklerini özetlediğimiz bu yaklaşım, Targuieff'in analizi çerçevesinde yeniden ele alınabilir (s.250-255) demektedir.

Bu çalışmada önce kolektif kimlik sorununu hemen her boyut ve düzlemde ele alan araştırmacı, başvurmuş olduğu referanslara bakarak bize sonuç itibarıyla açık seçik bir şeyler söyleyememektedir. Bir başka deyişle hemen herkes kolektif kimlik konusunda düğümlenmiş, çıkmaz sokakta ilerlemeye çalışan bir kör gibidir. Kimileri bu konuda soru sormanın yanlış olduğunu söylerken ne tür sorular sorulması gerektiği konusunda bir yanıt getirememektedirler. Evet, bize göre de kimlik sorunu ya da sorusu yanıtı olmayan, içinden çıkmanın mümkün olmadığı bir soru(n)dur. Yanıtı olmayan ya da bin bir tane yanıtı olan bir soru, soru değildir. Dolayısıyla sorun doğru sorunun bulunmasıdır. Kolektif kimlik, kültürel kimlik, vb deyimler toplulukları birbirlerinden uzaklaştırmaya, ayırmaya yönelik deyimlerdir. Bu Avrupa ya da Batı kökenli öznel bir bakış açıdır yoksa nesnel ve evrensel bir bakış açısı değil. (Bu ko-

nuda Louis Dumont'un : Irkçılık Modern Topluma Özgü Bir Hastalıktır- Le Racisme Comme Maladie de la Soci  t   Moderne, Noroit 147, Avril 1970 başlıkl   metni bu konuda çok açık ve seçiktir.) Bu ırkçı ve ayırıcı bakış açısıdır, yoksa barışcıl, birleştirici ve uzlaştırıcı değil! Gerek Türkiye gerekse benzeri konumda bulunan ülkeler bu sorunu, görülebileceği gibi, çoğunlukla Batılıların gözlükleriyle tartışmaktadırlar. Örneğin Avrupa ya da Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli insanlar bile kendi sorunlarına Batılıların g zl kleriyle¹ bakmaktadırlar. ( rneğin Silahlı Kuvvetler de olayı aynı gözlüklerle değerlendirmektedir.) İster Türk, ister Kürt, Laz ya da Ermeni, vs olsun kimsenin aklına perspektif değişikliğine gitmek gelmemektedir. Sanki hiç kimse insanca, barışcıl ve uzlaşmacı bir c z m bulunabileceğine inanmıyor gibidir. Oysa bu Şekilde ortaya konulan kimlik sorununun amacı: iktidardır ! Kültürel, politik, ekonomik ve toplumsal iktidar. Kimlik sorununu kazıyın altından başka bir Şey  ıkmayacaktır. Oysa iktidarın bir ırk ya da etnik gruba ait olması - ne türden olursa olsun- onun iktidar olma özelliğini engelleyememektedir. Bölücülük ve ayrımcılığın tüm kademelerinde karşınıza iktidar sorunu çıkmaktadır. Bölünmek dünyanın değişmesini istememek ya da geciktirmek demektir. Oysa birlik ve beraberlik duygusu değişim sürecinin temel özelliklerinden biridir.

Bize göre sorun tarihsel bir perspektiften, zihniyet düzeyinde (kültürel ya da sosyal antropoloji, vs) ele alınmak durumundadır. Günümüz dünyasında ülke ve ulus isimlerinin tarihsel boyutu üzerinde hiç kimse düşünmek istemiyor ya da bunu düşünmeye değer bulmuyor gibidir. Oysa bu isimler bize bu konuda pek çok ipucu vermektedirler. Örneğin: Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, Türkiye, Suriye, İran, Kamboçya,  in, Japonya, Brezilya, Arjantin, Fas, Cezayir, vb ülkelerin ve ulusların isimleri neden böyledir ? Örneğin Fransa yalnızca Frankların  lkesi miydi, başka ırk ya da etnik gruplar bu coğrafyada hiç mi yaşamadı, hiç mi etkin olmadılar? Örneğin Français terimi Fransız mı yoksa Fransalı mı anlamına gelmektedir? British İngiliz mi yoksa öncelikle Britanyalı mı demektir? İtaliano, Espanol,vb terimler genellikle bir coğrafyayı işaret etmektedir yoksa bir ırkı değil. Örneğin günümüzde etnik bir mücadele güden Korsikalılar bile kendilerini Korsikalı olarak (Corse) nitelendirmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla ulusal kimlik etnik bir terim değil coğrafi bir terimdir. Bu  lkeler ya da ulusların böyle isimlendirilmelerinin nedeni nedir? Bunun

sorumlusu tarihtir. Tarihte kimi kavim, ırk ya da hanedanlıklar -kimi yerlerde yüzlerce yıl sürmüş olan mücadelelerden sonra - çağımıza doğru sınırları belirlenmiş olan ülke ve topluluklara egemen olmuşlar ve ulus millet aşamasına geçilirken de genelde bu hakim durumdaki - ancak saflığını neredeyse tamamıyla yitirmiş - etnik grubun ismi ülke ismi olarak kabul edilmiştir.  nk  o ülke ulusunu oluşturan topluluklar zaten yüzlerce yıldan bu yana o hanedanlıkların egemenliğini tanımışlar, o hanedanlığın bir parçası olmuşlar yani onunla kaynaşmışlardır. Bir başka deyişle ulus millet öncesindeki toplumların ırk, etnik grup gibi kavramlarla pek fazla bir ilişkisi bulunmadığından genelde bu türden sorunları olmamıştır. Aşırı milliyetçilik yukarıda da işaret edildiği gibi modern bir illetir! Daha  nceki dönemde genel olarak kavğaların temel aktörü dindir. Din çok çeşitli etnik grupları, ırkları aynı 'bayrak'(cemaatler Őeklinde örgütleyerek) altına toplayarak zaten ırkçı bakış açısını belli bir  l de baştan devre dışı bırakmış gibidir. Bu durumda Türkiye'ye Türkiye denilmesine itirazı olan herkesin Fransa'ya Fransa, İngiltere'ye İngiltere, İtalya'ya İtalya, İspanya'ya İspanya,vs denilmesine de karşı çıkması gerekir. Dolayısıyla böyle bir itiraz saçma ve anlamsız bir girişim olacağından, geçersizdir. Toplumların genelde bu türden isimlendirmelerle bir ilişkisi yoktur. İnsanın vatani karnının doyduduğu yerse, karnı doymayanların bir vatan isteme gibi doğal bir hakları olduğunu düşünmek gerekecektir. Oysa Türkiye'de karınları doymayanlar yalnızca Güneydoğu'da yaşayan vandaşlar değildir. Örneğin 5 Kasım 2000 tarihli H riyet gazetesinde yayımlanan bir araştırmanın sonuçlarına göre: Türkiye'de yaşayan insanların yüzde 71'i ülke dışında yaşamak istiyor.  lke dışında en çok yaşamak isteyenlerse 15-24 yaş grubuna ait (yüzde 78) genç insanlardır. Dolayısıyla açlık ve sefalet yalnızca Güneydoğu'yu değil Türkiye'nin bütününü kapsayan bir sorundur. Ülkenin genel durumunda, ekonomik açıdan bir düzelme olduğunda, hiç kuşkusuz Güneydoğu'da da olacaktır. Ancak oranın öncelikli bir bölge olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

Öte yandan Türkiye'de azınlık olarak nitelendirilen insanlar ve özellikle de Güneydoğu konusunda kim soru soruyorsa (ister Avrupalı, Batılı ya da başka bir coğrafyaya ait olsun) aynı soruyu İran'da yaşamakta olan 20 milyondan fazla Azeri Türk, Irak'ta yaşayan 2,5 milyon dolayındaki Kürt ve Türk, Suriye'de yaşayan 1,5 milyon dolayındaki Kürt ve Ermeni, Gürcistan'daki 700 bin dolayındaki Ermeni ve Rus,

Bulgaristan'daki 1 milyon dolayındaki Türk ve Azerbaycan'da yaşayan 1 milyon dolayındaki Ermeni ve Rus için de sormalıdır, (aksi takdirde iki y zli davranmış olduğunu kabul etmek durumundadır). Hatta bununla da yetinmeyerek bütün Dünya'daki etnik azınlıkların haklarının aranması için mücadele etmelidir. Bu durumda  rneğin (World Almanac'ta) Avrupalı ve Akdenizli grupların karışımı olarak sunulan Fransız toplumunun tam bir keşmekeş içine düşmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Zaten kendine bakan bir Avrupa ve Amerika'nın, el mahkum, yavaş yavaş bölücü tavidan - belli  l ilerde olsa bile - vazgeçmeye başladığı görülmektedir. Aksi takdirde kendi kazdıkları çukura düşmeleri kaçınılmaz hale gelecektir. Kısa ca azınlıklar hemen tüm toplumların sorunu olduğundan bu soruyu sormanın bir anlamı yoktur  nk  c z m n dayatmayla gerçekleşemeyeceği evrensel bir deneyim olarak karşımızda durmaktadır. Bu durumda geriye Demokrasi kalmaktadır. Demokrasi  lke coğrafyasının da, aynı havayı soluyan insanların da parçalanmasını engelleyebilecek temel kavramdır.

Ancak Demokrasiye geçmeden önce sorunun eksik bırakmış olduğumuz yanına yani zihniyete değineceğiz. 1982 yılında UNESCO tarafından yayımlanan (Meksika Konferansı) raporunda dile getirilen "kültür" tanımı kabul edilebilir bir tanımıdır. Bu tanıma göre Kültür : bir toplum ya da bir sosyal grubun ana çizgilerini belirleyen düşünsel, tinsel,  zdek i ve olgusal özelliklerin bütünüdür. Sanat ve Edebiyatın yanı sıra kültür, yaşam biçimini, insan varlığının temel haklarını, değerler sistemini, gelenekleri ve inançları da içine alır".

Bu durumda zihniyeti yaratan ve üreten kültürle, kültürü üreten ve sürdüren zihniyet arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinden yola çıkabiliriz. Örneğin Türkiye gibi bir ülkede yaşayan farklı etnik gruplara sahip bir toplumun kültürel yapısına bakarak karşılaştırmalar yapalım. Aynı coğrafyayı paylaşan Lazlar, Türkler, Kürtler, Ermeniler, Museviler,vb etnik gruplar arasında düşünsel, manevi, maddi ve olgusal özellikler arasında herhangi bir radikal farklılık var mıdır?

Düşünsel açıdan başlayacak olursak bugün Anadolu'da yaşayan etnik gruplar arasında düşünsel ya da manevi düzeyde herhangi bir farklılık yoktur. Bir başka deyişle hepsinin zihinsel yapısı aynı özelliklere sahip olup, aynı Şekilde çalışmaktadır.  r-

neğin Müslümanlar aynı Allah'a, Hıristiyanlar aynı Tanrı'ya, Yahudiler de Yehova'ya inanmaktadırlar. Manevi değerleri ya aynı ya da birbirine çok yakındır. Bu yakınlık dinden çok ortaklaşa sahip oldukları Armağan toplumu kültürünün bir ürünüdür. Her etnik grup kendi içinde diğerlerine benzeyen ideolojik, düşünsel ya da davranışsal farklılıklar sunmaktadır. Örneğin dindar gruplar, liberal-demokrat gruplar, laikler, ateistler, 'sol' eğilimli oldukları söylenen gruplar, milliyet ci gruplar,vs. Öyleyse hiçbir etnik grup homojen bir yapıya sahip değildir. Dolayısıyla yukarıdaki tanımda sözü edilen ana çizgiler ayrı etnik gruplarda aynı, benzer, eşdeğerli özelliklere sahip olabilmektedir ( rneğin, Türk, Kürt, Laz, Çerkes, Yahudi, Ermeni nişan, nikah, düğünleri ve gelenekleri, vs). Burada devreye dil sorunu sokulabilir ancak bize göre dil aynı coğrafya ve zihniyeti paylaşan farklı etnik gruplar arasında maddi ve düşünsel ayrımı belirleyebilecek özelliklere sahip temel bir araç değildir. Farklı etnik gruplar aynı ya da benzer bir zihinsel evrene özgü düşünceleri farklı bir t zle (yani dille) dile getirmektedirler o kadar.  nk  bu etnik gruplar arasında öz düzeyinde herhangi bir radikal farklılık yoktur. Bu kültürlerin özünde aynı içerik, aynı özellikler ve aynı yapıyla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla dil gerçek bir ayrımlayıcı çizgi değildir.  nk  farklı dille (t zle) ifade edilen evren, içerik ( z) kesinlikle aynı başında yaşayanlarınkinden farklı olamamaktadır. Oysa farklı diller hem t z hem de öz düzeyinde farklı bir evreni ifade ettikleri 2 takdirde ( rneğin,böyle bir süreçle ancak A.B.D-Afganistan ya da Almanya-İran, Japonya-Gürcistan gibi ülkelerin karşılaştırılmasında belki karşılaşabilir. Zaten Batılılar kendileriyle diğerleri arasındaki anlayış, zihniyet ve kültür farkına bakarak bunun herkes için geçerli olabileceği gibi bir yanılığya düşmektedirler) gerçek bir ayrımlayıcı özellik olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle farklı etnik grupların düşünsel, manevi, maddi ve duygusal özellikleri ana çizgileriyle aynı ya da birbirlerine çok yakınsa bu durumda birbiriyle ilişkisi olmayan farklı kültürlerden söz edebilmek mümkün olabilir mi? Türkiye'de yaşayan farklı etnik grupların yemek , ev düzeni, aile içi ve dışı ilişkiler, eğlence, eğitim ve üretim, inanç, sağlık, batıl inançlar, politik, ideolojik inançlar ve akla gelebilecek tüm diğer toplumsal ve kültürel alanlarda büyük  l de benzeştiklerini yadsıyabilmek mümkün müdür?

Sonuc olarak kimlik sorusu tek başına yetersiz, anlamsız ve gereksiz yani yanlış bir sorudur. Görüldüğü gibi kimliği zihniyet çerçevesinde ele ala-

rak çözümlediğinizde her şey kolaylaşmaktadır. Bu anlamda Anadolu toplumu ve kültürünün bir parçası olduğunu hissedene, düşünen herkes Türkiyelidir. Burada Türkiye sözcüğü bir coğrafyayı işaret etmektedir yoksa bir ırk ya da etnik gruba ait bir mülkü değil. Üstelik tarihin cilvesi olsa gerek Anadolu'ya Türkiye adını koyanlar ne Osmanlılar ne de Türklerdir! Bu ismi Anadolu'ya ilk yakıştıranlar Avrupalılardır!

Ulus kavramı düzeyinde bu çalışmanın girişinde aktarmış olduğumuz ulus kavramının yalnızca Türkiye değil dünyanın her tarafında geçerli olabilecek türden bir kavram olduğuna inanıyoruz. Marcel Mauss'un sunmuş olduğu bu tanımı - kaldı ki bu tanım mevcut ulus kavramından radikal çizgilerle ayrılmamaktadır - bir kez daha yineleyelim: Bir ulus ancak belirli kriterlere yanıt verebildiği ölçüde var olabilir. Bu kriterler kalıcı bir merkezi iktidar, yasal ve idari bir sistem, vatandaş hak ve yükümlülükleriyle, vatana karşı olan hak ve yükümlülüklerin yasalaştırılmasıdır. Türkiye'de yaşamakta olan etnik grupların böyle bir tanımı reddetmeleri için akıl dışı gerekçelere sahip olmaları gerekir. Çünkü Türkiye'de yaşayan insanların birlik ve beraberliği pek çok 'Birlik' ve ülke için potansiyel bir tehlike teşkil etmektedir. Bu tehlike sanılanın tersine askeri bir tehlike değildir. Türkiye'nin Demokratik, ekonomik açıdan güçlü, toplumsal barış ve uzlaşmanın sağlanmış olduğu bir ülke dönüşmesi gerek yakın (dost, dost olmayan) komşuları gerekse uzak (dost, dost olmayan) ülkeler açısından bir anlamda potansiyel bir tehlikedir. Çünkü bölge coğrafyasından başlayarak, dünyadaki dengelerin değişmesine yol açabilir. Daha demokratik, daha refah, daha barışçıl, uzlaşmış bir Türkiye, bir çok ülkede (özellikle de kısa ve orta vadede komşu ülkelerde) mevcut düzenin (olumlu yani demokratik anlamda) değişmesine, başka toplumlar ya da kimi kesimlerin refah seviyelerinin büyük ölçüde düşmesine yol açabilir. Türkiye'deki tüm kesimler uzun vadeli stratejik planlar yapmalı ve bunları tartışarak Türkiye toplumunun tamamı ya da büyük çoğunluğunun çıkarlarına uygun bir şekilde uygulamalıdır.

Kültür/ Zihniyet ve Sanat

Bu iki kavram arasındaki ilişkileri başka yerlerde ele alıp irdelemeğe çalıştık. Burada özetle sanatın ancak ve ancak bir zihniyetin ürünü olabileceğini yineleyebiliriz. Olayı biçim/içerik ilişkilerine indirgeyecek olursak, hiçbir biçimin kendiliğinden denilebilecek bir şe-

kilde bir içeriğe sahip olmadığını iddia edebiliriz. Yaşayan bir biçim ya bir içeriğe sahiptir ya da değildir. Dolayısıyla bir biçim ait olduğu bağlamdan alınıp bir başka bağlama taşındığında (örneğin teknolojik bağlamdan sanatsal bağlama yapılan taşımalar, aktarımlar gibi) genellikle taşınmış oldukları bu yeni bağlamda yeni bir anlama kavuşurlar. Bir biçimin bomboş, anlamdan tamamen yoksun olması demek onun hiçbir bağlama oturtulamaması demektir. Bu durumda böyle bir biçime yakıştırılan anlam: saçma (absurde) türünden bir şey olmak durumundadır.

Eğer sanat bir zihniyetin ürünüyse bugünün Türkiye'sinde egemen olan zihniyetin hangisi olduğunu, sanatın hangi zihniyet tarafından yönlendirildiğini ya da yönlendirilemediğini sorgulamak gerekmektedir.

Bilinen Tarih boyunca maddiyat (daha sonraları ekonomi adını alan şey) ve adına 'sanat' (zanaat) denilebilecek şeylerin her zaman iktidar olgusuyla yan yana bulunmuş olduklarıdır. Günümüze en yakın dönemlerden Ortaçağ Avrupa'sına bir göz atılacak olursa para basma ve dolanımını sağlama işiyle, el işi ve 'sanat' nesnesi üreten esnafın hemen her zaman senyör, kral, sultan, çar ve benzeri türden insanların yanı başında yaşadıkları ve onlar tarafından beslenedikleri görülmektedir.

Daha çağdaş bir Avrupa toplumunda ortaya Burjuvazi çıkınca bir Burjuva sanat anlayışı yaygınlaşmış yani Burjuvazi sahip olduğu dünya görüşünün (ve zihniyetinin) üretilen nesnelere yansımaları sağlamıştır.

Türkiye'deki duruma bakacak olursak, özellikle Cumhuriyet sonrasında ekonomi kimin elindedir, sanat nesnesi üretimi var mıdır? Varsa bu süreci bugüne kadar kim ya da kimler yönlendirmiştir? Herhangi bir yönlendirme varsa bu hangi zihniyet ve dünya görüşünün bir sonucudur? Bütün bu sorulara biz kısmen yanıt vermiş olmakla birlikte günümüz açısından kültür/sanat ve zihniyet ilişkilerinin çok daha geniş ve derin bir çerçevede ele alınma zorunluluğu ortadadır. Oysa Türkiye'de görünen manzara gerek Avrupa, Amerika ya da başka bir bölge gerekse Türkiye'deki mevcut sanat kavram(lar)ı, açıklamaları ya da anlayışını sarsacak sorular sormaktan uzak durma şeklindedir. Dolayısıyla Türkiye'de sanatın gerek üst düzey insanlar, gerekse popüler düzeyde çok fazla

ciddiye alınmamasına şaşırılmamak gerekmektedir. Türkiye'de henüz yerli yerine oturmuş bir sanat eleştirisi, estetik, sanat tarihi, sanat felsefesi, sanat sosyolojisi, sanat kültürü ve eğitimi ne yazık ki yoktur. Sanat alanında mevcut kurumların en azından bir kısmının daha fazla zaman yitirmeden bu alanlarda yoğunlaşmaları kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bizim sorunumuz sanatın boşlukta dolan bir kavram olmaktan kurtularak belli bir zemine oturtulabilmesidir. Bu sağlanırken yani egemen bir sanat anlayışı ortaya çıkarken aynı süreç içinde ona koşut bir alternatif sanat anlayışının da kendini gösterebileceğinden emin olabiliriz. Oysa nasıl bir zihinsel yapı ve dünya görüşüne yaslandığı belirsiz bir sözde-sanatın alternatifi olabilmesi söz konusu değildir. Olmayan bir şeyin alternatifi olamaz. Nesnelere güzel olmasıyla sanat yapıtı olarak nitelendirmeleri arasındaki uçurum inanılmayacak kadar derin olabilir. Bu temel sorunlardan biri de güzel nesnenin hangi durum, koşul ve anlayışın sonucunda sanat nesnesine dönüşebileceğidir. Tartışma açıktır. Yol göstermek isteyenlere hoş geldiniz demek isterim.

İzmir, Kasım 2002

1 Kimlik konusunda olayları Batılı gözlükleriyle değerlendiren başka insanlar da vardır. Türkiye'nin sorunlarını bu gözlüklerle değerlendiren pek çok sosyal bilimci yüzlerce örnek vermiştir. Tarih bu alanların başında gelmektedir. Konumuzla ilişkisi açısından Tamer Timur'un Osmanlı Kimliği başlıklı çalışması ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Timur, konuya Osmanlı'nın perspektifinden yaklaşmayı denemek yerine Batılı araştırmacıların Osmanlıya bakışlarından yola çıkarak bir değerlendirme yapmakta ve doğal olarak eksik ve yanlış sonuçlara ulaşmaktadır. Aksi takdirde kendisinin yalnızca Batılı araştırmacıların hoşuna gidebilecek bir Osmanlı Kimliği metni yazmış olduğunu söylememiz gerekecek!

2 Avrupa Birliği bünyesinde, bilimsel anlamda, 2000 yılı boyunca tartışılan en önemli konulardan biri Avrupa Kimliği'dir (bakınız CNRS web sitesi). Bir başka deyişle Avrupa Birliği tüm dil, din, ırk, etnik grup, vb özgünlüklere karşı bir Avrupalı kimliği oluşturmak istiyor gibidir. Ancak herkes yerel özgün toplumsal, kültürel, zihinsel yapısını koruyarak böyle bir ortak kimlik arayışının peşinde koşar gibidir ! Bu bir çelişkidir ve bu çalışmaların sonuçları yayınlandığında böyle olduğu sanırım ortaya çıkacaktır. Bize göre - çok da zorunlu olmayan -bir Avrupalı Kimliğine sahip olmak demek : temelde bir bağlam, bir coğrafya, (kültürel, zihinsel, düşünsel) bir çevre, bir iklim, bir atmosfere aidiyet duygusuna sahip olmak demektir. Avrupalı kendini Avrupalı gibi hisseden insandır. Değişik toplumlara ait gelenek, görenek ve diğer toplumsal ve kültürel yapıların karşılıklı olarak ithal ve ihracı, Birliğe dahil bütün toplumlar açısından, yepyeni toplumsal ve kültürel alışkanlıklara ve sentezlere yol açabilir. Bu zenginleşmeyi reddetmenin mantığı ne olabilir ki?

Avrupalı Kimliği*

Prof. Dr. Simber ATAY

Bugün Avrupa Birliği'ne giremedik, yahut belki de dün, pek iyi bilemiyorum. Gazetelerden haber aldım: "Avrupa Birliği'ne giremedik. İlişkiler sürecektir. Geçmiş olsun..." Bundan bir mana çıkmıyor. Belki de dün girememişizdir.

Aslında bayağı heveslenmişim. Bir değişiklik olurdu. Neyse, sonra aklıma geldi. Avrupalı olmayı düşündüm. Yani ne demek diye; sanırım bu bir kavram. Nadiren de olsa fikirlerimi söylemek isterim. Laf aramızda, manifesto en hoşlandığım ifade tarzıdır. Favorim ise, XX. Yüzyıl ilk çeyreğinde beyan edilmiş Avart-garde manifestolardır. Ha bir de şair olamadık bari bir manifesto kaleme alalım:

- Hayat sanat, sanat hayattır.
- Lütfen mise-en-scene'siz yaşamayınız.
- Seyir zevki, bütün zevklerden önce gelir;
- Sofra kurmayın, natürmort yaratın.
- Ahlakın temeli sorumluluk duygusudur.
- Seremoniden asla taviz vermeyiniz.
- Terörü evcilleştirmenin en garantili yolu Barok'tan geçer.
- Sofistikasyon süreçlerine inanın tabii korkmazsanız. Çünkü bazen kurban olmak gerekir!
- Asalet, kayıtsızlık virtüozitesidir. Hemen Point de vue dergisine abone olunuz. www.pointdevue.fr.
- Serial killing fenomenini bir sosyal semptom olarak algılamak, Modernizm karşıtı en kitsch eleştiridir.
- Scientifique determination, Romantik bir temadır.
- Simya, kimyanın fantazyasıdır.
- Metafizikinizi muhafaza edin, cesaret verin: Sembolist esprinizi de, Naivitenizi korur!
- Krimnoloji, sistemimizi!
- Hakikati araştırırken geniş açı objektiflerini seçin!
- Şiddet, monolitik bir gerçektir!
- Sakın sosyolojik ya da psikolojik analize girişmeyin, komik olursunuz!
- Çok kültürlülük organizasyonu, emperyalizmin evde sahneye konmasıdır.
- Melodramlardan hoşlanırsınız?
- III. Reich defterini kapamayınız arkadaşlar! Demokrasinin gücü, totalitarizm hatıralarından beslenir.
- İstisnalar kaideyi bozmaz. Fürtwangler hariç!
- Bir hikaye sahibi olmak, uğrunda mücadele etmeye değer tek mülkiyettir.
- Bir hikaye anlatmayı bilmek, adalet için savaşmaktır.
- Evrensellik, hikayelerin ortak mülkiyetidir.
- Olayların iç yüzünü mü öğrenmek istiyorsunuz. Documenta kataloglarına bakın, Magnum arşivlerine değil!
- Avrupalı olmak gerçek sarışınlık gibidir. Ya öyledir ya değildir!
- III. Dünya'nın protez Avrupalıları, size iyi şanslar!
- Postmodern Edebiyatın, Buenos Aires'teki Milli Kütüphane'nin karanlık ve tozlu koridorlarında yeniden mayalandırıldığını unutmayın!
- "Harikakulade zenginliğine, bütün tetatlarına ve dahili buhranlarına rağmen Fransa ve Fransız medeniyeti ancak uzun ve maşeri bir tarih tecrübesinin kurabileceği bir vahdet arz etmektedir.

Fransa'da hür fikirlerle dindarlar aynı mayadan yapılmıştır. İnkılapçılarla muhafazakarlar aynı dili konuşurlar. Fikir adamları siyaset adamlarına karışırlar. Ve büyük alimler, sanatkarların dilinden anırlar. Millet'in bütün tabakalarında sanki müşterek bir fikir sermayesi, müşterek bir duygu seviyesi vardır ve hepsi hayattan aynı emellerin tahakkukunu isterler. Fransa bütün heyet ile bir şahsın vahdetine ulaşmıştır. O kendini bir şahıs olarak düşünür ve tarihi bir şahsın tarihi telakki eder. Coğrafyacıya göre Fransız toprağı, "Tarihi bir şahıs" olmuştur. Muhafazakar düşünceli tarihçi Michelet gibi ihtilal zihniyetine bağlı ise Fransız halkının bir ibdardır. Fransanın bu şahıslandırılması halkın şuuruna iyice işlemiştir. "Fransa gerçekten yaşamış olan en büyük manevi şahıstır." Bu nevi cümlelere halk yazılarında sık sık rast geliriz. Bu his millet'in ruhunda yaşar."¹

- Fransızlar tarihsel misyonlarını yine yerine getiriyorlar. Avrupalı olmayı tanımıyorlar.
- Nihayet özlenen rejenerasyon! Üstelik sinematografik!
- Oh! Mon Dieu! De la France!
- Szabo, Noe, Pitof, Zulawski, Kassovitz, hatta

Joffe, göçmen bürosu sosyal yardım görevlisi gibi takılan Besson bile ve Ünal - tabii o biraz sorunlu, çünkü ilk seyircileri Avrupalı değil - kimliğimizin ve davamızın garantörleridir.

- İzmir'de sinema seansları: 12:15,14:30, 16:45 ...
- Film uzunsa: 11:00 15:00 ...
-
- Artık önemi kalmadı. Sadece bekliyorum. Kütüphane memurunun gelmesini. Önümde uzun bir yol var. Manifesto ile şiirin, manifesto ile aforizmanın, aforizma ile sloganın, protesto ile sızlanmanın farklarını araştıracağım. Okuyacağım ve yazacağım sinemaya gidene kadar.....

¹ Fransız Medeniyeti Ernest-R-Curtius, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu Devlet Basımevi İstanbul 1938 Sayfa 199.